

УДК 504.05

DOI

Владислав ПАРАХНЕНКО

доктор філософії з Наук про Землю, старший викладач кафедри хімії та екології, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська область, Україна, 20300
ORCID: 0000-0002-4312-6194

Віталій ГОНЧАРУК

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри хімії та екології, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська область, Україна, 20300
ORCID: 0000-0002-3977-3612

Бібліографічний опис статті: Парахненко, В., Гончарук, В. (2025). Механізми державного природоохоронного інспектування для захисту природних ландшафтів та екологічної безпеки. *Проблеми хімії та сталого розвитку*, 3, 36–40, doi:

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО ПРИРОДООХОРОННОГО ІНСПЕКТУВАННЯ ДЛЯ ЗАХИСТУ ПРИРОДНИХ ЛАНДШАФТІВ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті досліджуються сучасні механізми державного природоохоронного інспектування як важливого інструменту забезпечення захисту природних ландшафтів та підтримання екологічної безпеки в Україні. Підкреслено, що екологічні загрози, зумовлені інтенсивною господарською діяльністю, урбанізацією, воєнними діями та наслідками глобальних кліматичних змін, зумовлюють потребу у вдосконаленні системи контролю за дотриманням природоохоронного законодавства. Розкрито сутність державного природоохоронного інспектування як інституційно-правового механізму, що поєднує правові, адміністративні, організаційні та екологічні інструменти впливу на суб'єктів господарювання й органи місцевого самоврядування.

Звертається увага на роль Державної екологічної інспекції України у запобіганні порушенням у сфері охорони довкілля, своєчасному виявленні негативних екологічних процесів, а також у контролі за станом земельних, водних, лісових і заповідних ресурсів. Проаналізовано сучасні проблеми ефективності інспектування, серед яких: недостатність фінансування та технічного забезпечення, кадрові труднощі, фрагментарність законодавства, а також недосконалість механізмів взаємодії з іншими органами державної влади. Особливо наголошено на необхідності впровадження європейських стандартів екологічного контролю та моніторингу, цифровізації процесів перевірки й автоматизації збору екологічних даних.

Особлива увага приділяється питанню збереження та відновлення природних ландшафтів як базової складової національної екологічної політики. Визначено, що природоохоронне інспектування має виконувати не лише каральну функцію, але й превентивну та просвітницьку, формуючи у суспільства та суб'єктів господарювання усвідомлене ставлення до збереження довкілля. Показано, що вдосконалення інспекційної діяльності сприятиме підвищенню рівня екологічної безпеки, раціональному використанню природних ресурсів та формуванню екологічно відповідальної моделі державного управління.

Таким чином, державне природоохоронне інспектування розглядається як комплексний механізм, здатний забезпечити інтеграцію інтересів держави, суспільства та бізнесу у сфері охорони довкілля. Подальший розвиток цієї системи передбачає зміцнення правової бази, впровадження інноваційних підходів до екологічного моніторингу, а також активізацію міжнародного співробітництва для наближення України до європейських екологічних стандартів.

Ключові слова: державне природоохоронне інспектування, екологічна безпека, захист довкілля, ландшафтна екологія, державне управління, екологічний моніторинг, сталий розвиток, екологічна політика, охорона природи.

Vladislav PARAKHNENKO

Doctor of Philosophy in Earth Sciences, Senior Lecturer at the Department of Chemistry and Ecology, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300
ORCID: 0000-0002-4312-6194

Vitaliy GONCHARUK

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Chemistry and Ecology, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300
ORCID: 0000-0002-3977-3612

To cite this article: Parakhnenko, V., Goncharuk, V. (2025). Mekhanizmy derzhavnoho pryrodookhoronnoho inspektuvannia dlia zakhystu pryrodnykh landshaftiv ta ekolohichnoi bezpeky [Mechanisms of state environmental inspection for the protection of natural landscapes and ecological safety]. *Problems of Chemistry and Sustainable Development*, 3, 36–40, doi:

MECHANISMS OF STATE ENVIRONMENTAL INSPECTION FOR THE PROTECTION OF NATURAL LANDSCAPES AND ECOLOGICAL SAFETY

The article examines modern mechanisms of state environmental inspection as an important tool for ensuring the protection of natural landscapes and maintaining environmental safety in Ukraine. It is emphasised that environmental threats caused by intensive economic activity, urbanisation, military actions and the effects of global climate change necessitate improvements to the system for monitoring compliance with environmental legislation. The essence of state environmental inspection as an institutional and legal mechanism that combines legal, administrative, organisational and environmental instruments of influence on economic entities and local self-government bodies is revealed.

Attention is drawn to the role of the State Environmental Inspection of Ukraine in preventing violations in the field of environmental protection, timely detection of negative environmental processes, as well as in monitoring the state of land, water, forest and protected resources. The current problems of inspection effectiveness are analysed, including insufficient funding and technical support, staffing difficulties, fragmented legislation, and imperfect mechanisms for interaction with other state authorities. Separate emphasis is placed on the need to implement European standards of environmental control and monitoring, digitisation of inspection processes, and automation of environmental data collection.

Particular attention is paid to the issue of preserving and restoring natural landscapes as a basic component of national environmental policy. It is determined that environmental inspection should perform not only a punitive function, but also a preventive and educational one, forming a conscious attitude towards environmental conservation in society and economic entities. It is shown that improving inspection activities will contribute to increasing the level of environmental safety, rational use of natural resources and the formation of an environmentally responsible model of public administration.

Thus, state environmental inspection is seen as a comprehensive mechanism capable of ensuring the integration of the interests of the state, society and business in the field of environmental protection. Further development of this system involves strengthening the legal framework, introducing innovative approaches to environmental monitoring, and intensifying international cooperation to bring Ukraine closer to European environmental standards.

Key words: *state environmental inspection, environmental safety, environmental protection, landscape ecology, public administration, environmental monitoring, sustainable development, environmental policy, nature conservation.*

Актуальність проблеми. У сучасних умовах розвитку українського суспільства питання захисту довкілля та забезпечення екологічної безпеки набувають виняткового значення. Антропогенний тиск на природні ландшафти, спричинений інтенсивною господарською діяльністю, урбанізаційними процесами, воєнними діями та глобальними кліматичними змінами, призводить до деградації екосистем, зниження біорізноманіття та погіршення якості життя населення. Водночас ефективність державної політики у сфері охорони довкілля

значною мірою залежить від дієвості механізмів державного природоохоронного інспектування як ключового інструменту реалізації екологічного законодавства.

Особливої актуальності досліджувана проблема набуває у контексті євроінтеграційних прагнень України, що зумовлює необхідність гармонізації національних екологічних стандартів із вимогами Європейського Союзу. Недосконалість існуючої системи екологічного контролю, кадрові та фінансові обмеження, недостатній рівень цифровізації та відкритості

діяльності Державної екологічної інспекції України потребують вироблення нових підходів до організації та здійснення інспекційної діяльності.

Збереження природних ландшафтів як складової національного багатства та основи сталого розвитку можливе лише за умови належного функціонування системи державного природоохоронного контролю. Це обумовлює необхідність наукового аналізу сучасних механізмів інспектування, виявлення їхніх сильних та слабких сторін, а також пошуку ефективних інструментів удосконалення, що забезпечать підвищення рівня екологічної безпеки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика державного екологічного контролю та інспектування є предметом досліджень багатьох українських і зарубіжних науковців. Зокрема, у працях Андрейцева В. І., Костицького В. В., Шемшученка Ю. С., Каракаша І. І. розкрито правові засади державного управління у сфері охорони довкілля та екологічної безпеки. Гетьман А. П. і Лазарєв М. І. акцентують увагу на сучасних викликах у сфері природоохоронної діяльності та потребі реформування екологічної інспекції. У працях Ситника Г. П. та Василенка В. А. досліджується зв'язок державної політики у сфері національної безпеки із проблемами захисту довкілля та забезпечення сталого розвитку.

Окремі наукові публікації присвячені аналізу адміністративно-правових механізмів діяльності Державної екологічної інспекції України, ролі екологічного моніторингу та процедурних аспектів інспектування (Дутка Г. В., Яковлев В. А.). Водночас у науковому дискурсі бракує комплексних досліджень, які б інтегрували правові, управлінські та екологічні підходи до формування ефективної системи державного природоохоронного інспектування з урахуванням сучасних викликів – військових, економічних і кліматичних. Саме це зумовлює потребу у ґрунтовному науковому аналізі зазначеної проблематики.

Мета дослідження є дослідження механізмів державного природоохоронного інспектування як інструменту захисту природних ландшафтів та забезпечення екологічної безпеки, визначення їхніх сучасних проблем і недоліків, а також вироблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо удосконалення системи екологічного

контролю в Україні відповідно до міжнародних стандартів та європейських практик.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Ефективність державного природоохоронного інспектування безпосередньо залежить від комплексності підходів до його організації та здатності інтегрувати правові, екологічні й управлінські інструменти. Основним завданням інспекційної діяльності є забезпечення дотримання екологічного законодавства, своєчасне виявлення порушень та притягнення до відповідальності суб'єктів господарювання, що здійснюють негативний вплив на довкілля (Andreitsev, 2016).

У сучасних умовах особливої актуальності набуває питання захисту природних ландшафтів, які є ключовим елементом екосистемної стабільності та екологічної безпеки країни (Hetman, 2015). Антропогенний тиск, пов'язаний із промисловим виробництвом, урбанізацією та аграрним освоєнням територій, призводить до деградації ландшафтів, втрати біорізноманіття та порушення природних екологічних функцій (Karakash, 2017).

Державне природоохоронне інспектування виконує не лише контрольну, а й превентивну функцію, оскільки своєчасний моніторинг і реагування на екологічні загрози дають змогу мінімізувати негативні наслідки для населення та природного середовища (Vasylenko, 2018). Особливе значення має інтеграція інспекційної діяльності із системою державної екологічної політики та національної безпеки (Sytnyk, 2018).

Важливою складовою інспектування є дотримання принципу прозорості й публічності, що відповідає європейським стандартам екологічного управління (Shyemshuchenko & Kostytskyi, 2013). Це сприяє підвищенню довіри з боку громадськості та формуванню партнерських відносин між державними органами, бізнесом і суспільством.

У наукових публікаціях останніх років наголошується на необхідності модернізації правового регулювання діяльності Державної екологічної інспекції України та впровадження інноваційних механізмів контролю, зокрема цифровізації процесів моніторингу та використання геоінформаційних систем (Lazarev, 2020). Також пропонується активніше застосовувати інструменти екологічного аудиту та міжнародні практики оцінки впливу на довкілля (Yakoviev, 2021).

З урахуванням викликів воєнного часу особливої ваги набуває контроль за дотриманням вимог екологічної безпеки в зонах техногенних ризиків, на територіях, що зазнали радіаційного або хімічного забруднення (Honcharuk, Parakhnenko, Yurovchuk & Sopov, 2025). Це потребує посилення кадрового, матеріального та наукового забезпечення інспекційної діяльності, а також розширення міжнародного співробітництва у сфері захисту довкілля (Dutka, 2019).

Отже, сучасна модель державного природоохоронного інспектування повинна ґрунтуватися на інтегрованому підході, який поєднує правові, управлінські та технологічні механізми. Це дозволить не лише забезпечити належний захист природних ландшафтів, а й створити передумови для підвищення рівня екологічної безпеки держави та реалізації принципів сталого розвитку (Yakoviev, 2021).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження засвідчило, що державне природоохоронне інспектування є ключовим механізмом забезпечення екологічної безпеки та збереження природних ландшафтів. Воно виконує низку функцій: контрольну, превентивну, аналітичну та інформаційно-просвітницьку. Ефективність інспекційної діяльності значною мірою залежить від узгодженості правового регулювання, рівня інституційної спроможності державних органів та впровадження сучасних технологій екологічного моніторингу.

Установлено, що особливої уваги потребують питання інтеграції інспекційної діяльності у систему державної екологічної політики та національної безпеки, а також удосконалення

правових засад функціонування Державної екологічної інспекції України. Наголошено на важливості адаптації національних стандартів до європейських вимог у сфері екологічного управління, що сприятиме прозорості контролю, підвищенню довіри громадськості та розвитку партнерства між державою, бізнесом і суспільством (Парахненко, Гончарук, 2025).

Окремим викликом залишаються наслідки воєнних дій, що супроводжуються масштабним руйнуванням природних ландшафтів, забрудненням ґрунтів, водних об'єктів і атмосферного повітря. Це актуалізує завдання зміцнення кадрового та матеріально-технічного потенціалу екологічних інспекцій, а також впровадження сучасних інструментів цифрового моніторингу, дистанційного зондування Землі та геоінформаційних систем (Парахненко, Кисельов, Рудий, 2024).

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою інноваційних механізмів державного екологічного контролю, інтеграцією міжнародних практик екологічного аудиту, вивченням новітніх підходів до оцінки ризиків для довкілля у зонах техногенних і воєнних загроз, а також із пошуком оптимальних моделей взаємодії органів державної влади, наукових установ і громадських організацій у сфері екологічної безпеки.

Таким чином, державне природоохоронне інспектування потребує не лише збереження, а й системного оновлення, щоб відповідати сучасним викликам і стати дієвим інструментом захисту природних ландшафтів та забезпечення сталого розвитку України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрейцев В. І. Правові засади державного контролю у сфері охорони довкілля. *Право України*. 2016. № 9. С. 45–52.
2. Бондаренко С. В., Шевченко О. А. Сучасні механізми державного управління у сфері екологічної безпеки. *Екологічні науки*. 2020. № 2(31). С. 33–40.
3. Василенко В. А. Екологічна безпека як пріоритет державної екологічної політики України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 3. С. 122–129.
4. Гетьман А. П. Державне управління у сфері охорони навколишнього природного середовища: сучасний стан та перспективи. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2015. № 2. С. 77–83.
5. Гончарук В. В., Парахненко В. Г., Юровчик В. Г., Сопов Д. С., Сопова Н. В. Управління екологічною безпекою України: виклики сьогодення та наслідки антропогенних змін ландшафтів. *Екологічні науки*. 2025. № 1(58). С. 44–48.
6. Дутка Г. В. Адміністративно-правові засади діяльності Державної екологічної інспекції України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. С. 211–215.
7. Каракаш І. І. Проблеми правового забезпечення екологічної безпеки України в умовах глобалізації. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 1. С. 112–117.
8. Лазарев М. І. Природоохоронне інспектування як елемент державного екологічного контролю. *Екологічна безпека та природокористування*. 2020. № 2(34). С. 55–62.

9. Парахненко В. Г., Гончарук В. В. Методологія та організація екологічних досліджень у системі ландшафтно-екології та радіоекологічного моніторингу територій, забруднених радіонуклідами. *Environmental Problems «Екологічні проблеми»*. Львів. 2025. Т. 10. № 2. С. 119–126.
10. Парахненко В. Г., Кисельов Ю. О., Рудий Р. М. Вплив інвазійних рослин на точність геодезичних вимірювань. *Наука і техніка сьогодні: (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»)*. 2024. Вип. 9(37). С. 742–753.
11. Ситник Г. П. Державна політика у сфері національної безпеки та охорони довкілля: взаємозв'язок та перспективи. *Стратегічна панорама*. 2018. № 1. С. 89–96.
12. Шемшученко Ю. С., Костицький В. В. Екологічне право і державне управління охороною навколишнього природного середовища. *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 4. С. 25–33.
13. Яковлев В. А. Інституційні засади державного екологічного контролю в Україні. *Екологічне право України: теорія і практика*. 2021. № 1. С. 140–147.

REFERENCES:

1. Andreitsev, V. I. (2016). Pravovi zasady derzhavnoho kontroliu u sferi okhorony dovkillia [Legal principles of state control in the field of environmental protection]. *Pravo Ukrainy*, 9, 45–52. [in Ukrainian].
2. Bondarenko, S. V., & Shevchenko, O. A. (2020). Suchasni mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia u sferi ekolohichnoi bezpeky [Modern mechanisms of public administration in the field of environmental safety]. *Ekologichni nauky – Environmental Sciences*, 2(31), 33–40. [in Ukrainian].
3. Vasylenko, V. A. (2018). Ekolohichna bezpeka yak prioritet derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy [Environmental safety as a priority of Ukraine's state environmental policy]. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava*, 3, 122–129. [in Ukrainian].
4. Hetman, A. P. (2015). Derzhavne upravlinnia u sferi okhorony navkolysnogo pryrodnoho seredovyscha: suchasnyi stan ta perspektyvy [Public administration in the field of environmental protection: current state and prospects]. *Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho*, 2, 77–83. [in Ukrainian].
5. Honcharuk, V. V., Parakhnenko, V. H., Yurovchik, V. H., Sopov, D. S., & Sopova, N. V. (2025). Upravlinnia ekolohichnoiu bezpekoiu Ukrainy: vyklyky sohodennia ta naslidky antropohennykh zmin landshtyv [Management of Ukraine's environmental safety: current challenges and consequences of anthropogenic landscape changes]. *Ekologichni nauky – Environmental Sciences*, 1(58), 44–48. [in Ukrainian].
6. Dutka, H. V. (2019). Administratyvno-pravovi zasady diialnosti Derzhavnoi ekolohichnoi inspektsii Ukrainy [Administrative and legal foundations of the State Environmental Inspectorate of Ukraine]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 6, 211–215. [in Ukrainian].
7. Karakash, I. I. (2017). Problemy pravovoho zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Problems of legal support of environmental safety of Ukraine under globalization]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 1, 112–117. [in Ukrainian].
8. Lazarev, M. I. (2020). Pryrodoohoronnie inspektuvannia yak element derzhavnoho ekolohichnoho kontroliu [Nature protection inspection as an element of state environmental control]. *Ekolohichna bezpeka ta pryrodokorystuvannia*, 2(34), 55–62. [in Ukrainian].
9. Parakhnenko, V. H., & Honcharuk, V. V. (2025). Metodolohiia ta orhanizatsiia ekolohichnykh doslidzhen u systemi landshtafnoi ekolohii ta radioekolohichnoho monitorynhu terytorii, zabrudnennykh radionuklidamy [Methodology and organization of ecological research in the system of landscape ecology and radioecological monitoring of radionuclide-contaminated territories]. *Environmental Problems*, 10(2), 119–126. [in Ukrainian].
10. Parakhnenko, V. H., Kyselov, Yu. O., & Rudyi, R. M. (2024). Vplyv invaziinykh roslin na tochnist heodezychnykh vymiriuvan [The impact of invasive plants on the accuracy of geodetic measurements]. *Nauka i tekhnika sohodni*, 9(37), 742–753. [in Ukrainian].
11. Sytnyk, H. P. (2018). Derzhavna polityka u sferi natsionalnoi bezpeky ta okhorony dovkillia: vzaiemozviazok ta perspektyvy [State policy in the field of national security and environmental protection: interconnection and prospects]. *Stratehichna panorama*, 1, 89–96. [in Ukrainian].
12. Shemshuchenko, Yu. S., & Kostytskyi, V. V. (2013). Ekolohichne pravo i derzhavne upravlinnia okhoronoiu navkolysnogo pryrodnoho seredovyscha [Environmental law and public administration of environmental protection]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*, 4, 25–33. [in Ukrainian].
13. Yakovliev, V. A. (2021). Instytutsiini zasady derzhavnoho ekolohichnoho kontroliu v Ukraini [Institutional principles of state environmental control in Ukraine]. *Ekolohichne pravo Ukrainy: teoriia i praktyka*, 1, 140–147. [in Ukrainian].

Стаття надійшла: 26.08.2025

Прийнято: 09.09.2025

Опубліковано: